

SZÜRREALISTA TEREK, TÁRGYAK, TALÁLKOZÁSOK

Delia Ungureanu: *From Paris to Tlön. Surrealism as World Literature*

■ A Bloomsbury kiadó olyan kiadványsorozatot indított *Literatures as World Literature* címmel, amelyik több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt kitér a nemzeti irodalmak megközelítésének szokványos horizontját, az egyes irodalmak lenyomatát hatásukban, hálózatosodó terjedésükben és működésükben keresve. Ahogy David Damrosch *What is World Literature?* című nagyhatású könyve alapján ezt a fajta világirodalmi működést definiálhatjuk, azokat a műveket kell isesorolnunk, amelyek valamiképpen reflexív struktúrává is alakítják, önmagukba építik saját körforgásuk lehetőségét. Az ilyen munkák távoli kontextusokban is jól érzik magukat, még akkor is, ha változnak és adaptálódnak a kulturális fordítások során. A sorozatban ezen elvek nyomán nem csupán az egyes nemzeti irodalmak világirodalomként való működését dokumentálják a kötetek (készült már ilyen összeállítás a sorozatban a német, az amerikai, a dán, a román, a brazil irodalomról egyaránt), hanem olyan műfajok, irányzatok és műtípusok körforgását is, mint a detektívtörténeteké vagy a szürrealizmusé.

Így talán világos, milyen értelemben vizsgálja a szürrealizmust Delia Ungureanu könyve. Továbbgondolva a szürrealista váratlan találkozások elvét, olyan inspirációk és kisugárzások után nyomoz, amelyek a szürrealizmusig és gyakran azon túl is, a szürrealisták saját mítikus hőseiig követhetőek vissza. A könyv meggyőzően mutatja ki, hogy olyan szerzők inspirációi között, akikre nem szürrealistákként gondolunk –

Jorge Luis Borges, Vladimir Nabokov, Orhan Pamuk stb. – gyakran döntően szürrealista koncepciók találhatók. Delia Ungureanu következőképpen kitér a szürrealizmus vonatkozási körét, hiszen elsősorban valóban a szürrealista koncepció körforgása, recepciója, metamorfózisa érdekli jelentős szerzők életművében. Másfelől nagyon is figyelembe veszi a szürrealizmus történeti gyökereit és alpműveit annak körvonalazása során, hogy pontosan melyek is a mozgásba lendülő képzetek, fogalmak, ideák.

A szerző a hatást tekintve a szürrealizmusnak két fontos változatát különíti el: egyfelől Bretonét, amelyet eredetileg a szürrealizmus-alapító a költészetre, a nyelv szürrealisztikus működésére dolgozott ki; másfelől a Dalíét, amelyet a vizualitás, majd egyre inkább a szürrealista tárgyak határoznak meg – utóbbiak jelentőségét természetesen Breton is korán felismerte. Annyiban mindenképpen egyetértünk a koncepcióval, hogy amennyiben a hatás, a világban való körforgás szempontját tartjuk szem előtt, Dalí kisugárzása megkerülhetetlen a szürrealista irányzat körülírásakor.

A vizsgálódások gyakran nem a váltalt, előtérben levő hatásokat, hanem az antagonizmusokat, a rejtett utalásrendszert fejtik fel. Borges például többnyire kritikusan nyilatkozott a szürrealistákról, mégis gyakran közölt velük közös folyóiratokban, platformokon pályája során (és ebbe természetesen a fordításban terjedő művek hálózatát is bele kell értenünk). Izgalmas például, amikor Delia Ungureanu a Pierre

Menard-figura nyomában elindulva a szürrealisták *Minotaure* folyóiratáig érkezik, és a benne publikáló grafológus Dr. Pierre Menard-ig, aki itt Isidore Ducasse (vagyis Lautréamont) kézírásáról értekezik, jó évtizeddel korábban pedig, Bataille *Documents* című folyóiratában Sade márki kézírását elemezte. Delia Ungureanu a szövegek közlések tágabb kontextusára is figyel természetesen, hiszen Borges némileg parodisztikus történetében kirajzolódik egy egész irodalmi intézményrendszer, irodalmi szimpátiák és ellenszenvek konfigurációival együtt. A lényeg persze Borgesnél a plágiumhoz való viszony, illetve a szövegek újraértelmeződése új történeti kontextusokban. Ungureanu meggyőzően mutatja ki, hogy ennek a gondolkörnek egyik forrása épp az az előszürrealista Isidore Ducasse és *Poésies* című kötete lehet, akiről Dr. Pierre Menard a *Minotaure*-ban ír, illetve Paul Éluard, aki Ducasse-ból épp a plágium szükségyszerűségének gondolatát emeli ki többek között egy cikkében.

A szürrealisták tárgyakhoz fűződő viszonya alapján jobban megérthetjük azt is, hogy miért nem tartottak a plágiumtól, illetve miért látták a provokáció lehetőségét a tárgyak kreatív elrendezésében. Ungureanu a könyv zárófejezetében Proust tárgyakhoz fűződő viszonyát vázolja fel, amely egyébként kölcsönös érdeklődés felé vezetett Breton és öközte. Az azonban, amivé a tárgyak (talált tárgyak, *ready-made*-ek és *assemblage*-ok egyaránt) a szürrealista koncepcióban váltak, Ungureanu szerint egy fontos aspektusban eltér Proust tárgyaitól. Proust tárgyai az időben visszafelé mutató referenciákhoz vezetnek, Breton és Dalí szürrealista tárgyai viszont nyitottak a jövő felé is. Premonitorikus vágytárgyakként is képesek működni.

Amikor Orhan Pamuk *Az ártatlanság múzeumát* írja, illetve saját múzeu-

mát tervezi, egyértelműen merít a szürrealista tárgyak elméleteiből és elrendezettségeiből. Ungureanu árnyaltan állapítja meg, hogy voltaképpen nem annyira Pamuk regényhőse, Kemal az, aki szürrealista módon viszonyul a tárgyakhoz (ő inkább a prousti megidéző-múltidéző aspektust éli meg), hanem maga Pamuk, aki saját regényének írása közben tárgyakat keres. Ebben a keresésben inkább arra a Kemalra hasonlít, aki épp nem a négy fal között mélyed el tárgyai szemlélésében és érintésében, hanem aki az utcákon bolyongva mozdulatok, gesztusok után nyomoz, eltűnt szerelmét kutatva, helyszíneknek és városrészeknek tulajdonítva jelentéseket, remélve, hogy egy jelentések és helyszínek közt Füsün bármikor felbukkanhat.

A Jenny Colon-táska, amelyik Pamuk regényében annyira fontossá válik, Gérard de Nerval szerelmének nevét viseli – Nerval pedig a szürrealisták ugyanúgy elődjüknek érzik, mint Lautréamont-Ducasse-t. Breton *Nadjájának* egyik jelenetében egy autós utazás során kis híján megtörténik az, ahogyan *Az ártatlanság múzeumának* szerelmi története végződik. Pamuk múzeumának tárgyai több helyütt is hasonló elrendezéseket, vágykivetüléseket mutatnak, mint Dalí emlékezetes tárgyai – Ungureanu könyve azt a piros Gala-cipőből készített objektet is reprodukálja például, amelyik nemrég a budapesti Nemzeti Galéria szürrealizmus-kiállításán volt látható, és amelyik Pamuk számára modellértékűnek tűnt könyve előkészületei idején.

A tárgyak kisugárzását a találkozások és a terek adják tehát, ez Delia Ungureanu könyvéből is jól érzékelhető. Az, ahogyan a szürrealizmus továbbműködik a szürrealizmus terein kívül, maga is szürrealista történetté mesélhető.

Balázs Imre József